Писемні джерела з історії східноєвропейського єврейства, архівістика.

Еткіна І.І. Orcid: 0000-0002-2066-4045

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,

Чернігів, Україна

Архівні документи Чернігівського губернського революційного трибуналу як джерело вивчення історії євреїв революційної доби

Ключові слова: судова установа, більшовики, обвинувачення, правозаступник, вирок.

Чернігівський революційний трибунал – судовий орган більшовиків, розпочав свою роботу у 1919 р. Серед 14-ти службовців травня – серпня 1919 р. виявлено 2 єврейські прізвища; в оновленому складі грудня 1919 р. з 12-ти наявних анкет – 5 єврейських службовців. В умовах явних та прихованих національних обмежень Російської імперії єврейські інтелігенти легко потрапляли під вплив більшовиків і на їхні посади. Так, Мордух Бабін мав 19 років, Яків Йосифович Хількевич, 29 років, посідав посаду особливого народного слідчого [ДАЧО, ф. Р-4609, оп.1, спр.1, арк. 3.] Про вищу освіту в анкеті зазначила лише одна діловод Есфірь Давидовна Турова 22 років, навчаючись на 3-му курсі економічного факультету Київського комерційного інституту, влаштувалася через біржу праці за рекомендацією завідувача юридичного відділу ЧК Фінкельштейна. Станіслава Борисівна Пергаменщик 18 років, працювала машиністкою, мала середню освіту, до цього служила у 12-й армії. Роза Абрамівна Притикіна – на посаді регістратора. Мачерет Єлєна Соломонівна 24 років позначає свою національність як «іудейська», працювала секретарем слідчої комісії, закінчила гімназію, була слухачем мовних курсів, до 1917 р. працювала у страховій справі при товаристві «Росія» [ДАЧО, ф. Р-4609, оп.1, спр.12, арк. 8-15.]

Найяскравішою постаттю установи став Грінкруг Неофіт Ісакович, який у анкеті записав себе іудеєм, потім виправив на «єврей». Він посів посаду голови слідчої комісії з зарплатою у 3400 рублів. Це був ідейний комуніст з 1908 р., вчився на 4-му курсі юридичного факультету Бухарестського університету. Служив в лавах Червоної армії з жовтневого перевороту. До Лютневої революції працював у більшовицькому підпіллі, але водночас був секретарем Колчака на «Алмазі» – крейсері Миколи II [ДАЧО, ф. Р-4609, оп.1, спр.12, арк. 13.]. У 1921 р. Грінкруг вийшов з ВКП(б) через незгоду з НЕПом, командиром дивізії РСЧА придушував басмачів у Середній Азії. Але у 1921 р. ВЧК Неофіта Ісаковича оголосила у розшук, оскільки він був засуджений до розстрілу реввійськтрибуналом 12-ї армії за втечу. Перечекав і дожив до 1972 р. Таким чином, архіви фонду Чернігівського губревтрибуналу дають змогу розглянути соціальний стан та рівень освіти тих євреїв, що йшли працювати до більшовицької судової установи.

Інша частина єврейського суспільства трималася консервативних політичних поглядів та набутого працею не одного покоління майна. Представником таких євреїв був приватний повірений Ісаак Шварц, що став першою жертвою чернігівського губревтрибуналу, слухання його справи відбулося на 1-му засіданні 24 березня 1919 р. Його звинувачували у тому, що під час Гетьманату П. Скоропадського Шварца наймали чернігівські поміщики для повернення їм награбованого селянами у попередній період майна. Він діяв у супроводі німецьких загонів, накладав на села «контрибуції», застосовував погрози та арешти [Известия, 1919, 27 марта, *3*]. Захисник Галембський зазначав, що Шварц не порушував законів гетьманського уряду і контрибуція стягувалася лише у 1/3, 1/4, 1/5 частинах шкоди, нанесеної майну поміщиків. Ревтрибунал до нього не дослухався, вирок був безжальним – розстріл [Известия, 1919, 28 марта, *3*].

Чернігівським губревтрибуналом практично всі серйозні вироки відправлялися до Вищого Касаційного суду у Харкові разом із скаргами правозаступників. Найчастіше з’являлися касаційні скарги правозаступників,

які зберегли не одне життя: Антоненка і Туріна – єврея, колишнього присяжного повіреного у Чернігові. Ці люди не боялися залишатися у самому пеклі більшовицького правосуддя задля порятунку його жертв.

Найбільша кількість жертв приходиться на час наступу Денікіна влітку 1919 р., оскільки був створений Надзвичайний військово-революційний трибунал на чолі з О. Одинцовим, який взявся «розвантажити в'язницю від контрреволюційного елементу». Серед 75 жертв виявилися і три брати Зароховичі – відомі торговці, а в їхньому будинку створили відділ ЧК.

В часи впровадження більшовиками політики «воєнного комунізму», яка передбачала відміну товарно-грошових відносин, у розряд спекулянтів міг потрапити кожний, хто придбав за містом мішок з хлібом для порятунку власної родини. Оскільки значна частина єврейської громади Чернігівської губернії раніше займалася торгівлею та ремеслами, справи губревтрибуналу буквально рясніли їхніми прізвищами. Євреї звинувачувалися у дачі хабарів різним посадавцям, у зловживаннях на посадах, у спекуляції милом, тютюном, продовольством тощо. Так, у 1920 р. виїзна сесія по Глухівському повіту винесла дивний вирок ковбаснику Шолому Давиду Воловику – розстріл умовно. Злочин полягав у відмові приймати радянські гроші за товар і вимога керенок [ДАЧО, ф. Р-4609, оп.1, спр. 1945, арк 1,48, 55.]

Таким чином, архіви губернського трибуналу – важливе джерело, яке проливає світло на питання, як представники єврейської громади губернії пристосовувалися до нової тоталітарної влади, яку стратегію виживання вибирав кожен з них.

Література:

1. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО), ф. Р-4609, оп.1, спр.1.
2. ДАЧО, ф. Р-4609, оп.1, спр.12.
3. ДАЧО, ф. Р-4609, оп.1, спр. 1945.
4. Известия Черниговского военно-революционного комитета Черниговского уездного исполнительного комитета и городского

совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, 1919, №53 (27 марта), №54 (28 марта).